

TOQAT SƏFƏRİ

(Əvvəli ötən sayımızda)

İboş dilçi olduğu üçün Tokat əhlinin, camaatının danışdığı ağızla maraqlandı. Ünsiyyətdə olduğu insanların danışığında rast gəldiyi aşağıdakı sözləri hələ öz kəndlərində dədə-babasından eşitmişdi: ağartu (ağartı-ayran), çelpeşik (çəlpəşik) mənası qarmaqarışiq, çim-mək (yıxalanmaq), dodalık (çalıqu-şu), dulda (daloda)- saklanacaq yer; emüşük (sütqardaşı), güdük (qısa-boylu), hedük (hədik-bişirilmiş buğda), isso (istiot- yaşıl bibər), kelem (kələm-laxana), nelbeki (nəlbəki), sümsük (boşboğaz), toşbağa (tışbağa), toyğa (yayla çorbası-dovğa), tuman (don), yazu (yazı-çöl), zoğal (kızılçık), halbur (xəl-bir) və s.

Tokat folkloru:

Elesen dünyayı halbura koysan
Yine benim gibi yar bulamazsan.

*

Hırtlağımdan sıçak bir lokma geçmedi.

*

«Dev Yılan əfsanəsi». Bu əfsanədən toqatlılar nədənsə qorxurlar. Köylülər tarlaya qorxudan getməzlər. Görməyən də görə qədər qorxur.

Tokat ağzı ədəbi dil səviyyəsinə yüksələ bilməyib, konuşma dilidir. Ümumiyyətlə, türklər ədəbi dil anlayışından o qədər də istifadə etmirlər. Onların hər bir məmləkətinin özünəməxsus danışığı var: İzmir ağzı, Trabzon ağzı, Kahraman Maraş ağzı, Van ağzı...

İboş professor Necati Demirlə Türkmənistanın Aşqabat şəhərində tanış olmuşdu. Necati hoca Türkcənin Toqat ağzını mükəmməl araşdırmışdır.

Nilufər adlı bir qız Tokat şivəsini belə xarakterizə edir:

Düzgün mısmıldır, baş örtüsü bürük
Lahana kelem, dağ armudu çördük
İştaha mada, azıcığa eccük
Alkışa da çepik diyorlar bizde
Merdiven baldır, sebze de zavzu
İbneye biz derler, dibəge sohu
Sitel kovapdır, ceket ise saku
Sedire mahat diyorlar bizde
Behniyem yerdır, arazi yazu
Eme haladır, abla ise abu
Balçığa liğ, ev divarına çamdu
Cıvcıve de cücük diyorlar bizde
Banyo yapmak yunmak, bol ise follan
Hindi culuhdur, saç ekmeği cızlah
Patatase kastil, sahiye essah
Kızılçığa zoal diyorlar bizde
Sip, çabuk demək, kötü de irezir
Horoz horozdur, kevgir de iliştir
Kaynağa göze peçeteye peşkir
Geçen yıla bildir diyorlar bizde
Takunya nalındır, çok bilmiş çepil
İçi boş kütkür, çabuk kızan çitil
Şubata gücük, yatağa da mitil
Belikiye ullaham diyorlar bizde
Koşmak seğırtmektir, boğaz ise ümük
Keh uçurumdur, kısa boylu güdük
Aşhana mutfak pisboğaza sümsük
Çınara kavlağan diyorlar bizde
Ağleş dur demek çirkin ise gaşmer
Ahacuk işte, gözetmek işmar
Yuvkaya işkeve, salçaya pelver
Mandaya da kömüş diyorlar bizde
Azıcık bıdihım, tatsıza sasuh
Boduç su kabıdır, ayran da qatıh
İşkembeye garın, çiviyyk de mıh
Bileziğe qol bağı diyorlar bizde.

İboş baxdı ki, elə toqatlıların işlətdiyi sözlərin böyük əksəriyyəti Azərbaycan dilinə məxsus sözlərdir.

Bir kimsenin yox, yalnız tokatlıların başa düşəcəyi ifadələr var: «Emin ciciğini yesin» (yəni bu ifadə ərgən gənc qızlara söylənən sevgi sözüdür. Böyüklər bir iş buyuran zaman dilə gətirlər); «Ciler-

meyesin beleki» (Gün üzü görməsin mənasında); «Fene dayfaldım» (bu söz insanın qələbəlik bir ortamdən da aşırı sıçakdan daraldığına dəlalət edir); «Sede yüregim sırf etti (bir mövzuda adamın çox böyük qorxu hiss etdiyini anladan söz); «Tevatur eyce» (bir adamın xarakterinə işarə edən ən yaxşı söz) və s.

«Tokat» nə deməkdir? Müxtəlif cür izah olunur: «Göyde tarlası - tokatı vardı»; tarla mənasında; Tokal-el, Tokat kent; Tokat-heyvan ağılı «Yaşlıçayda fakat bir neçə köyde tarlası tokatı vardı. Tokat-tarla, bağça və ya mandıra qapısı; «Louis kadının yüzünə tüm gücüyle bir tokat attı (Gerard De VVilliers-Parola Matador); Osmanlı tokatı. Bir çox mənalı vardır: tokat atmaq- əlin içi ilə vurmaq, hızla vurmaq və s.

14 mart 2020-ci il. Ankara televiziya kanalları bütün yolların, hava alanının, quru yolların qapandığı barədə məlumat verdi. Gəliş-gediş dayandı...Bəs, İboş Bakıya necə dönəcək? 14 gün burada karanlığında necə qalacaq? İboşu fikir əydi.

Taksiyə oturub Ankara otoqarına gəldi. İboş tez və tələm-tələsin özünü Ankara otoqarına çatdırdı. -Efendim buradan Bakıya otobus gedirmi,-soruşdu. Gedir, amma, 3 otobusun heç birində yer yoxdur, yenə get otobus sürücülərindən soruş, - biri dilləndi.

Sabahların məsəvi aydınlığında otobus şütüyür. Üzü Gürcüstan torpaqlarına tərəf.

...İki gün idi ki, Batuma tərəf yol gedirdilər. Yolun bir tərəfi Qara dəniz, o biri tərəfi uca dağlar. Duman ətraf dağları bürümüşdü. Həzin-həzin ağlayan dilsiz bir qadın tək dağların sinəsinə çökən lal buludlar da kinini azaldılmış kimi ara vermədən gözünü yumub su ələyirdi. Bu yerlərin, Qara dəniz ətrafı ərazilərin təbiəti gündə bir neçə dəfə dəyişir, dalgavarı şəkil-də hasar kimi əhatə olunmuş dağlar, onun hündür yerlərindən, şalələ əmələ gətirərək, qijhaqij axan gömgöy, göz yaşına bənzər sular, çərgə ilə bitmiş təbii qalın meşələr, təpələrin qoltuqlarında gizlənilmiş kimi bükülən çəmənlər bu yerlərə xüsusi yaraşlıq verirdi.

Otobus şalələnin önündə dayanırdı. Bura Cəvizli dağının ətəyi idi. Qara dənizin lap yaxını idi. Hündürlüyü iki min beş yüz əlli doqquz metr olan bu dağın qucağında bulaqaların suyundan yaranan çevrə şəklində göl dağın döşündə misilsiz bir mənərə yaradırdı.

Qara dənizin dörd tərəfində ağacdən tikilmiş təkotaqlı evlər görünürdü. Bu evlərdə heç kəs yaşamırdı. Yay vaxtları varlılar istirahət etməyə gələrlər.

İboş bu 4 gündə gördüyü hadisələri bir-bir ürayindən keçirdi. Dəhşətli koronavirusun törətdiyi fəlakətləri hələ də anlaya bilmirdi. Belə bir xəstəlik eşitməmişdi. Bircə anasından o vaxtlar eşitmişdi ki, aclıq illəri-50-ci illərdə xalaları belə xəstəlikdən cavanikən dünyalarını dəyişmişlər.

İşə bax, bu qədər yolu basa-basa Toqata gələsən, mürüzə eləyə bilməyəsən. İboş fikirləşdi, görəsən, «koronavirus» sözü lüğətlərimizə düşübümü!

İsmayıl KAZIMOV
2020